

ANTROJI DALIS

MOKSLAS, MENAS, LITERATŪRA

D R A U G A S

Saturday supplement

1989 m. balandžio mėn. 8 d. / April 8, 1989

Nr. 69(14)

KERTINĖ PARAŠTĖ

Lietuvių poetai sovietiniame žurnale anglų kalba

Praėjusiais metais lietuvių kultūra pradėjo plačiau, autentiškiau sugrįžti į pasaulį ir tą pasaulį susigrąžinti sau patiai. Šioje naujoje padėtyje ypač svarbus vaidmuo atitenka literatūriniam vertimams — į lietuvių kalbą ir iš jos į pasaulio kalbas.

Kartais išgirstame, kad tokius vertimų langus Lietuviai atidarinėja ir Maskva, leidžianti lietuvių autorių kūrinius ne tik Sovietų Sąjungos, bet ir didžiojo pasaulio kalbomis. Iki šiol tos Maskvos paslaugos nebuvo labai išpūdingos, nes tokiems vertimams į anglų ar kitas kalbas paprastai parenkami politiški parankūs autoriai, o vertimų kokybė dažniausiai nepakyla virš vidutiniškumo.

Ar tie „made in Moscow“ — „Maskvoje gaminami“ vertimai pasikeitė „perestroikos“ laikotarpiu? Atverčiame angliški kalbančiose šalyse platinamo žurnalo *Soviet Literature* praėjusių metų lapkričio numerį, kuris prasideda penkių lietuvių poetų eilėraščių vertimais į anglų kalbą. Kas tie penki mūsų poezijos atstovai? Apie ką jie rašo? Kaip jie atspindi šiuos nepaprastus laikus ir savo tautos dvasią? Ir kaip jie skamba anglų kalba?

Pirmasis šio penketuko poetas — Eugenijus Matuzevičius, kuriam atstovauja eilėraštis „Istorija mus irodė“. Jis rašo, kaip „mus“, dvidešimtojo šimtmečio „sūnus ir posūnius“ bandė ir dalijo istoriją, žmones, anketas. Dabar, anot poeto, žaidžios užgijo, teliko randai, o tie „mes“ siekia „vienos teisybės, vienos ir vienintelės teisybės, iraišyt ant vėliavos, kurią / Revoliucija / mums paliko“.

Antrasis poetas, Eduardas Mieželaitis, apdainuoja tai, ką vertėjas pavadino „care“ — rūpestį, rūpestingumą. Tas rūpestis keliauja po visą Lietuvą, ir jo dėka „įvykdomas planas“, „derlius išsilieja per kraštus“, gimtinė tampa saugi nuo netikėtų nelaimių ar abejonių.

Toliau eina — Macevičius. Nors Lietuva jau beveik 50 metų „broliškoje tautų šeimoje“, tos šeimos atstovai — broliški redaktoriai dar neišmoko kaip rašyti lietuviškus vardus. Macevičius angliška skaitantiesiems pristatomas kaip Yuozas.

Jo eilėraštyje „Mano paties pozicija“ suskamba Mieželaičio „Žmogaus“ retorika: „nes aš esu žmogus, / Aš tas žmogus, ištikimas, tvirtas ir bebaimis, / kurs igyvendino didžiąją Revoliuciją“. Macevičius pakartoja utopijos įvaizdžius ir pareiškia esąs „atsakingas už visą žmoniją“.

Ketvirtasis poetas *Soviet Literature* žurnale — Rimantas Vanagas. Kuo jis sielojasi? Jo eilėraščių pavadinimas „Mintys eilėje prie Lenino mauzoliejaus“. Toji eilė jam primena milžinišką eksperimentinį vamzdį, kurin išilieja visos rasės ir tautos, „pagaliau pačios pasisakančios — taip ar ne“.

Ir paskutinis lietuvių poezijos atstovas — Algirdas Verba. Jis apdainuoja „Komunarių vėliavą“. Barikados, kraujas, raudona Laisvės vėliava ir pergales šauksmas: „TAI JAU MŪSŲ LEMTINGOJI KOVA“.

Tokiais žodžiais, idėjomis, įvaizdžiais angliška skaitančioji žurnalo *Soviet Literature* publika supažindinama su tuo stebuklinguoju organizmu, kurį vadiname lietuvių poezija. Lietuva — tai Didžioji Spalio Revoliucija, rūpestingai įvykdomi planai, Lenino mauzoliejaus barikados, net citata iš „Internacionalo“. Eilėraščių vertimai atitinka jų pobūdį. Vertėjas Walter May ir juos prikaityto dirbtinių rimų ir apgaubė monotonišku patosu.

Trumpame žodyje apie lietuvių poeziją Valentinas Sventickas čia išvardija kai kuriuos jos polinkius ir poslinkius. Ir jis negali paslėpti savo nusistebėjimo eilėraščių atranka, bet mandagiai tepasako, jog ji esanti „nepaprasta“ ir jog toji „visuomeninės saviraiškos poezija“ žurnale esanti atstovaujama *šiek tiek (!) koncentruota forma*. Jis, tarp kitko, painformuoja užsieniečių skaitytoją, kad pirmasis pokario dešimtmėtis lietuvių poezijai buvęs „visuomeninės orientacijos ir deklaracijos laikotarpis“. Dabar populiariausios poemos Lietuvoje esančios „polifoniškos“ — gyvenimas jose vaizduojamas iš skirtingų pozicijų, įvairių kampų, o išvados paliekamos pačiam skaitytojui. Paralele tokiai poezijai visuomeniniame gyvenime esąs... „socialistinis pluralizmas“...

Šiame numeryje:

„Soviet Literature“ pasauliui „atskleidžia“ mūsų poeziją • Naujasis laiškas iš Ročesterio • Lietuva kelyje į laisvę (2) • Stepono Kolupailos 25 metų mirties sukaikčiai • Marijos Stankus-Saulaitės eilėraštis • Arts Club Theatre lietuvių poezijos spektaklis — „Išrežta gintare“ • Muzika ir teatras Balzeko Lietuvių kultūros muziejuje, Chicagoje

Laiškas iš Ročesterio

Fotomenininkas Algimantas Kezys Ročesteryje

Miela Aušra,

Mudu su Algimantu Keziu jau kuris laikas šnekučiavome apie lietuvių dailininkų sutelktinės parodos atvežimą į New Yorko Ročesterį. Šnekučiavome dar gerokai prieš Kultūros kongresą Toronte, bet vis kas nors pamaišydavo: kai jis su savo paroda būdavo kur nors ne per toli, pas mus tuo tarpu irgi kas nors vykdavo, o kai būdavo tušti, nenorėjau net klabinėti: galvojau, kad vežti iš Chicago visą parodą į tokią mažą vietą, kaip mūsų, vargu ar išsimokėtų.

Šiomet mūsų parapijos kultūrinė komisija ta paroda tikrai susidomėjo ir ją rūpintis pavedė man. Susigaudęs Algimantą Kezi, sužinojau, kad ir proga ranka pasiekama: jis su paroda savaitgalį prieš Padėkos dieną bus Washingtono, o iš ten grįžtant nebe toks jau didelis vingis pasukti ir į Ročesterį. Pats Algimantas sugalvojo dar geriau. Iš Washingtono pasuko į New Yorką Padėkos dieną atšvesti pas mamą, o iš ten Ročesteris jau visiškai pakeliui.

Kai kam iš mūsų šiek tiek savaitgalis tikrai buvo negeras: jie turėjo kur nors išvykti, ką nors iš savųjų aplankyti, o mūsų parapija, Aušra, jau taip susitraukusi, kad sekmadienį, nuėjus į bažnyčią, net nesidairęs gali pasakyti, ko šiandien trūksta, bet tikėjomės, kad ir iš kitur ta pačia dingstimi kas nors atvyks ir paroda pasigrožės. Iš tikrųjų taip ir buvo. Į parodos atidarymą susirinko gana gražus meno mėgėjų būrelis. Gal dar ir todėl, kad traukė ne vien paroda, kurią pamatyti dar galėjo ir kitą dieną po pamaldų. Kai ką traukė ir naujasis Algimanto Kezio knyga *Citiescapes*, kurią jis irgi atsivežė parodyti. Ta pačia proga padarėme ir kukuiles tos puikios knygos sutiktuves.

Šiandien fotografija yra tapusi multibilijoniniu verslu. Ji nuo praėjusio šimtmečio vidurio labai rūpestingai ir labai lėtai daigerotipijos būdu darytų tikrai gražių peizažų, architektūros nuotraukų ir portretų išaugo į tokį kolosą, taip įsikverbė į visas mūsų dienas, kad sunku net pasakyti, kaip be jos ir be gyventumėm. Kur nors sudreba žemė, kraštą nusiaubia audros ar potvyniai, kas nors kita dėmesio vėta atsitinka, fotografijas tą pačią dieną jau matome tele-

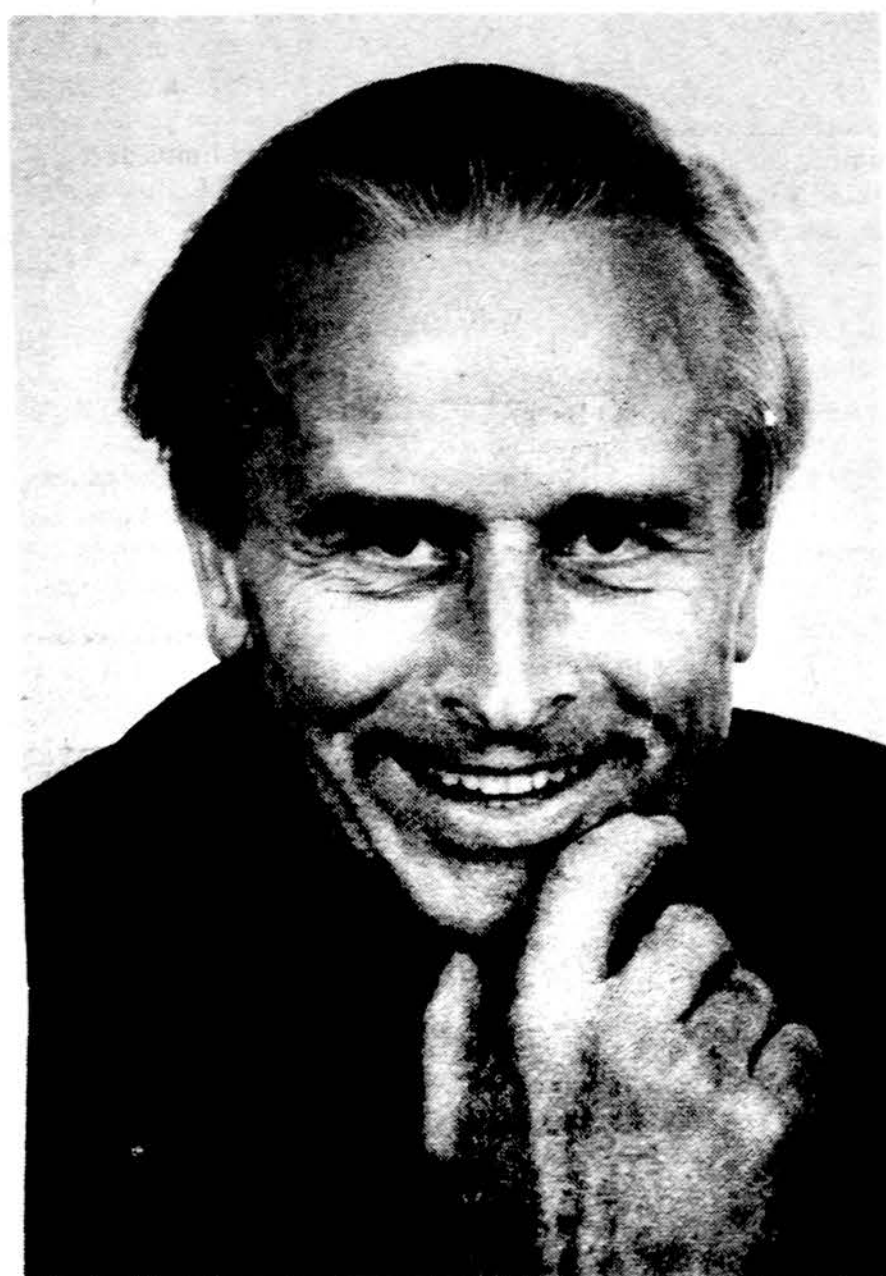
Šitoks žurnalo *Soviet Literature* mešiškas pasitarnavimas lietuvių poezijai rodo, kad jai reikia ieškoti kitokių vertėjų ir kitokio pluralizmo.

kž

vizijoje ir laikraščiuose. Tai praktiškoji fotografijos pusė. Žmogus išlaikė ir dar kitą jos pusę — meniškąją. Ji ne tokia greita, kaip toji žinias nešiojanti (ir ne tokia pelninga), bet nemažiau žmogiška ir nemažiau brangi žmonijos kultūrai. Ją fotografas ieško daiktuose grožio, plokštumų, linijų ir šešėlių žaidime ieško gilesnės prasmės, kartais atrodo, kad jis daiktus ne fotografuoja, bet su jais kalbasi, lygiai taip pat, kaip kartais daro poetai. Toks fotografas poetas yra ir Algimantas Kezys.

Kada, kaip ir ką turėdamas galvoje, jis pradėjo fotografuoti, niekada neatėjo į galvą net paklausti, o dabar, kai mėginu pašnekėti apie jo trumpą viešnagę Ročesteryje, jis kažin kur pasukui savo, o gal ir kitų (dažniausiai leidėjų) rūpesčius laksto. Težinau tik, kad jis viešumoje su savo darbais pasirodė maždaug prieš trisdešimt metų, o kaip jis rengėsi ir kaip brenė, gal kada pats išsišneks. Dar žinau, kad jis turi mums, lietuviams, ne taip dažną, sveiko veržlumo dorybę: ką padaręs, nelaiko tik sau ir savo artimiesiems pasidžiaugti, bet stengiasi, kad jo darbus galėtų pamatyti ir kiti, o tam reikia sugebėti surengti savo darbų parodas ir išleisti knygas.

Neabeisimu kada, bet jau tikrai prieš kokį ketvirtadalį amžiaus, gavom progos Ročesterio miesto muziejuje surengti Pabaltijo etnografinę parodą. Prisirinkę visokių praeities eksponatų, panūdome parodyti, ir kaip padiktuoti iš kurios pusės, kuris padiktuoti iš kurios pusės, kaip žvelgti į daiktą, kad jo vaizdas, perkeltas į popierių ar į skaidrę, prašnektų sava, bet daugumai suprantama kalba. Reikia menininko akies, kad daiktuose atrastų ir mintį, ir jos virpantį tekėjimą, ir tuos linijų, šviesos, šešėlių bei atspindžių žaidimus, nuo kurių paskum negali akies atitraukti. Ir kas svarbiausia, Kezys visus tuos akį žavinčius ir

Algimantas Kezys

Nuotrauka Mark Pradzinski

žmonės, bet ir daiktai. Jų kartais prilenda tiek daug, kad veliau, žiūrėdamas į jau gatavą fotografiją, daiktų makalynėje nebegali net suvokti, ką fotografas ketino parodyti, bet Algimantas Kezys, atrodo, tos bėdos gal niekada ir neturėjo, nes ir fotografijoje, kaip ir kituose menuose, ne viską galima išmokyti, reikia dar talento, kuris padiktuoti iš kurios pusės ir kaip žvelgti į daiktą, kad jo vaizdas, perkeltas į popierių ar į skaidrę, prašnektų sava, bet daugumai suprantama kalba. Reikia menininko akies, kad daiktuose atrastų ir mintį, ir jos virpantį tekėjimą, ir tuos linijų, šviesos, šešėlių bei atspindžių žaidimus, nuo kurių paskum negali akies atitraukti. Ir kas svarbiausia, Kezys visus tuos akį žavinčius ir

mintis keliančius niuansus ne savo laboratorijoje padaro, bet randa fotografavimo vietoje. Jis pats gerai žino, kaip ir ką savo laboratorijoje daro šiu dienų fotografo, bet pats to nemėgina. „Gal kada reikės pamėginti“, paklaustas tepasako. Rinkdamas vaizdus, jis pasitiki savo akim ir nuojauta, ir vargu ar kada suklįsta. Ta prasme jis buvo tvirtas iš pat pradžių. Užtenka tik pavartyti jau prieš ketvirtą amžiaus jo sukurtą *Sventą auką*, kurioje įsakmiai parodoma, kaip galima atsikratyti įkyriai į aparatą lendačių nereikalingų daiktų. Ir prieš tą knygą, ir po jos esu matęs nemažą fotografijų, kurių centre turėjo būti Mišių auka, bet toji pagrindinė paveikslas tema beveik visada buvo užgožta fotogra-

fijos aparatan sulindusių nereikalingų daiktų: architektūros, paveikslų, altoriaus puošmenų — esminę mintį tegalėjai atspėti tik iš užrašo, o Algimantas Kezys iš šv. Mišių auką sugebėjo sutelkti ne vienos kurios fotografijos, bet visos knygos dėmesį su tokiu ryškiu tvirtumu, kad vargu ar kas kitas galėtų jį pralenksti.

Kezys yra daug prifotografavęs ir buitinių fotografijų, bet jose ribojosi tik lietuvių buitimi. Jose jė m turėjo pažymėti tik atskirus mūsų gyvenimo momentus, kad jie išliktų ateičiai. Tai vienintelės jo fotografijos, kuriose vėlyvą žmogus. Meninėse jo fotografijose žmogus nėra, o jeigu kur ir yra, tai tik kaip paveikslas kompozicijai reikalingas taškas, bet ne kaip jo esmė. Paklausa, ar negalvoja į savo laimėjimus įjungti ir meninę žmogaus fotografiją. Nepasakė, kad ne. Iš neišsijos užuominos, veido išraiškos, net viso kūno judesio susidariau įspūdi, kad beveik — taip. Tai nejučia ateina tikėjimas, kad kita, o gal dar ir kelinta (kas gali žinoti) Algimanto Kezio knyga jau bus žmogus su gausybe savo veidų ir nuotaikų.

Rūpėjo man ir dar viena fotografijų rūšis. Kai kurie šiu dienų fotomenininkai gal daugiau laiko praleidžia savo laboratorijose, negu ieškodami ką fotografuoti. Jie, mechaninėm bei cheminėm priemonėm manipuliudami negatyvus ir nuotraukas, pasiekia labai įdomių rezultatų. Neretai tokių, kad fotografija tampa labiau panaši nebe į fotografiją, bet į įmantrų grafikos ar litografijos kūrinių. Iš ilgesnio pasikalbėjimo sumetų, kad padirbėti laboratorijoje mintis ir Algimantui Keziui nesvetima. Gal net artimesnė už meniška išsakyta žmogaus nuotaika. Tai ir čia, miela Aušra, kuria nors dieną Algimantas Kezys gali mus maloniai nustebinti.

O jam rūpi ir ne vien tik fotografijos menas. Jis domisi ir lietuvių dailininkų kūriniais. Tam Chicagoje jis atidarė net savo galeriją, sutelkė jon lietuvių dailininkų kūrinių, jų pažiūrėti (Nukelta į 4 psl.)

Rašytojas Jurgis Jankus, šio laiško autorius, prie Sv. Juozapo šventovės griuvėsių, Ročesteris, New York, 1988 metais.

Nuotrauka Algimanto Kezio

Lietuva kelyje į laisvę

GYTAUTAS SKUODIS

(Tęsinys iš praėjusio šeštadienio)

4. Lietuvos kompartija prieš lietuvių tautą, ar su ja?

Kaip reikėtų dabar vertinti Lietuvos kompartiją ir komunistus? Šiuo klausimu dar prieš Sąjūdžio atsiradimą žurnale *„Laisvė“* (Nr. 102) buvo paskelbtas straipsnis pavadinimu „Lietuvių tautos politinė diferenciacija pavertoje Lietuvoje“. Jame nurodžiau penkias komunistų grupes ir pabrėžiau išvadą, jog tikrų, t.y. idejinių komunistų Lietuvoje gali būti ne daugiau kaip vienas nuosimtis. Visi kiti tapo komunistais tikrai vienu ar kitu aplinkybių, ar išsiskaidymu verčiami.

Dabar tiesiog sunku surasti argumentų tvirtinimui, jog visi arba didžioji dauguma iki šiol čia išvardytų laimėjimų buvo pasiekti be LKP Centro komiteto netiesioginio sutikimo arba be jo žinios. Nereikėtų pamiršti, jog Lietuvoje esanti tokia istaiga, kaip KGB, yra tiesiogiai pavaldi ne vien tik TSRS Valstybės saugumo komitetui, bet taip pat ir Lietuvos Komunistų partijos Centro komitetui.

Sprendžiant iš piktų balsų, kurie girdimi iš Maskvos, lietuvių ne už ką neturi būti dėkingi Maskvai arba asmeniškai Michailui Gorbačioviui. Už dabartinius įvykius Lietuvoje nemažai atsako LKP Centro komitetas ir asmeniškai jo sekretorius Algirdas Brazauskas. Dabartinėmis Lietuvos sąlygomis jis yra tas pats, kas Gorbačiovas Sovietų Sąjungai, žinoma, tikrai teigiamą prasmę. Tai išsilavinęs, protingas ir sumanus lietuvis, kuriam tai, kas tikrai lietuviška, yra ne paskutinėje vietoje. Tais metais, kada mirė Stalinas (1953), Algirdas Brazauskas buvo dar tik antrojo kuro studentas Kauno politechnikos institute, kurį baigė 1956 metais, įgydamas inžinieriaus hidrotechnikos kvalifikaciją.

Savo kalbose Algirdas Brazauskas ne kartą piktai kalbėjo apie sovietinį biurokrazmą Lietuvoje, taip pat dėl to priekaištaudamas ir Maskvai. Vienam užsienio korespondentui šių metų sausio mėnesį jis sakė, jog bus išspausdintas Lietuvos naujos Konstitucijos projektas, kurioje ginamas Lietuvos suverenitetas ir teisė išnaudoti savosios gamtos išteklius savo pačių krašte. Tos Konstitucijos 70-as straipsnis nustato, jog TSRS įstatymai galios Lietuvoje tik tada, jeigu jie neprieštaras respublikos suverenumo teisėms. Konstitucijos reikalavimas išskirtinės teisės naudotis Lietuvos gamtos turtais yra labai svarbus, nes juo atsiakoma Maskvos kontroliavimu Lietuvos ekonomikai. O tai, savo ruožtu, duotų labai rimtą pagrindą pagerinti ir Lietuvos ekologinę situaciją. Tokius konstitucijos pakeitimus Estijoje Gorbačiovas atmetė. Tai turėdamas omenyje, Brazauskas aukščiau minėtam korespondentui pasakė: „Kas buvo nepriimtina Maskvai prieš tai, gali būti priimtina vėliau. Viską galima diskutuoti“.

Lietuvos naujosios Konstitucijos projektas buvo atidžiai tiriama Maskvoje. Ji ginti į Maskvą buvo nuvykusi 16-os teisininkų grupė su LTSR Aukščiausiosios tarybos pirmininku Vytautu Astrausku. Tas naujos Konstitucijos projektas Lietuvos spaudoje buvo paskelbtas šių metų vasario 28 dieną. Joje numatyta veto teisė Maskvoje priimtiems įstatymams, jeigu jie prieštarauja Lietuvos interesams, t.y. LTSR Konstitucijai. Tokia pat veto teisė Estijoje labai griežtai kritikavo Maskvą, tačiau jos nepakeitė. Naujojoje Lietuvos konstitucijoje numatyta teisė

Eisena Vilniuje, perkeliama šv. Kazimiero palaikus iš šv. Petro ir Povilo bažnyčios Antakalnyje į Katedrą šių metų kovo 4 dieną; priekyje eina kardinolas Vincentas Sladkevičius, už jo — vyskupas Julijonas Steponavičius.

Nuotrauka V. Kapočiaus (iš Broniaus Kvickio archyvo)

veikti ne komunistų partijos politinėms organizacijoms.

Lietuvos Komunistų partija neseniai paminėjo savo įsisteigimo 70 metų sukaktį. Ta proga kalbėjęs dabartinis jos sekretorius Algirdas Brazauskas prisiminė ir 1939 metų rugpjūčio 23 dienos ir rugsėjo 28 dienos TSRS ir nacių Vokietijos pasirašytas sutartis. Jis pasakė, kad abi šalys į Lietuvą žiūrėjo „iš jėgos pozicijų“ ir ją laikė derybų objektu. O vėliau paaiškėjo, kad „šios sutartys sudarė realų pagrindą Staliniui ir jo aplinkai daryti grubų spaudimą Lietuvos respublikos vyriausybei ir primesti jai savo valią“. Vien šis Brazausko pasakymas išmuša iš po okupantų kųjų pagrindą tvirtinimams apie savą norą Lietuvos prisijungimą prie TSRS, kas daugiau kaip 40 metų buvo kalama ir galvas visiems lietuviams ir kaip migla buvo pučiama į akis pasauliui.

Viename 1988 m. gruodžio mėn. *Tiesos* numeryje skaitome tokius Algirdo Brazausko žodžius: „Niekuo nėra ir nebus patiesinamos 1941 metų birželio mėnesį prasidėjusios masinės respublikos gyventojų deportacijos į tolimus šiaurės rajonus [...]“. Deja, po karo jos pasikartojė. Netgi dar didesniu mastu. Visa tai rodo tikrąjį stalinizmo veidą. Neįmanoma žodžiais nusakyti tą paniekimą ir vargą, skausmą ir kančias, visa, ką patyrė tūkstančiai niekuo nekaltų žmonių, iš-

vartų speiguotais tremties keliais. Jų pasakojimai apie patirtus išgyvenimus ir sunkumus širdį veria“.

Kardinolui Vincentui Sladkevičiui Algirdas Brazauskas pasakė: „Santykiai tarp Bažnyčios ir valstybės pasikeitė. Iš tikrųjų šie ryšiai yra labai svarbūs mūsų visuomenei“.

LKP CK savo plenumė pasiūlė apsvaistinti Lietuvos respublikos įstojimo į Jungtines Tautas klausimą. Be to, pasisakyta už tai, kad būtų užtikrintas konstitucinis sąjunginių respublikų lygiateisiškumo principas, kuris liečia Konstitucijos 70-ą straipsnį. O šis straipsnis duoda sąjunginėms respublikoms teisę iš TSRS išstoti.

Savaitę prieš Vasario 16 dienos minėjimą Lietuvos LKP CK sekretorius Algirdas Brazauskas buvo iškviestas į Maskvą aiškintis dėl to, kas dabar vyksta Lietuvoje. Kalbėdamas per televiziją ir radiją, jis pasakė: „Stengiausi kuo objektyviau įvertinti politinę padėtį“. Prieš Brazausko iškvietimą į Maskvą, 1988 metų gale į Lietuvą buvo atvykusi komisija, kuri tyrė politinę padėtį Lietuvoje. Brazauskas pasakė, negalėjęs tos politinės padėties pavadinti labai stabilia todėl, kad kai kurie pavieniai balsai ir netgi parašai po tam tikrais dokumentais skelbia, kad atėjo toks laikas, kad Lietuva gali tapti nepriklausoma, išeiti iš TSRS sudėties. Toliau Brazaus-

kas per televiziją ir radiją kalbėjo taip: „Kiekvienas blaiviai mąstantis, jaučiantis atsakomybę už tautos, už Lietuvos ateitį, turi suprasti, kad bet kokie reikalavimai, norai, svajonės turi turėti tam tikras ribas. Mes turėtumėm pagalvoti, kokio aplinkoj gyvename, kokio valstybės esame“. Jis taip pat pasakė, kad visi norai negali būti realizuoti per vieną dieną. Skubėjimas gali tapti stabdžiu, ir tada nebūsiama galima įgyvendinti, kas jau pasiekta. „Ir Maskvoje sakiau, — kalbėjo Brazauskas, — kad persitvarkymo rezultatas — tai Lietuvos, kaip atskiros respublikos, ir kitų respublikų suverenitetas, kuris apimtų visas gyvenimo sritis“.

Algirdas Brazauskas manęs, kad komisija, kuri į Kremliuje klausinėjo, daugeliu atvejų suprato Lietuvos reikalus, ypač respublikos ekonominio savarankiškumo koncepciją. Tą „supratimą“ iš dalies galbūt patvirtina ir tai, kad po LTSR naujos Konstitucijos projekto peržiūros Maskvoje pagaliau jis buvo paskelbtas Lietuvoje visuomenės svarstymui ir vertinimui.

Anksčiau buvo minėta, kaip pakiliai ir plačiai šiais metais Lietuvoje buvo švenčiama Vasario 16-osios šventė. Toje šventėje dalyvavo ir Pasaulio Lietuvių Bendruomenės valdybos atstovė Gabija Petrauskienė. Ji trumpai ir vaizdžiai apibūdino tos šventės nuotaiką šiais žodžiais: „Aplamai, visur jaučiamas lais-

vės troškimas, ypač visuomenėje. Ji aiškiai reikalauja Lietuvai nepriklausomybės“. Vilniuje oficialaus iškilmingo Vasario 16-osios minėjimo metu iš vienos ir tos pačios tribūnos kalbėjo buvęs Lietuvos savanoris architektas Vytautas Landsbergis-Zemkalis ir LKP CK sekretorius Algirdas Brazauskas. Pirmasis savo kalboje ragino drąsiai kovoti už Lietuvos nepriklausomybę, o Brazauskas pasakė, kad į Lietuvos suverenitą kelias akmenuotas, bet yra vilčių, nes to siekti padeda ir garbinga Lietuvos istorija.

Kai ką mūsų išeivijoje erzina žodis „suverenitetas“, kurį naudoja ir Sąjūdis. Pažvelgę į 1985 metais Vilniuje išleistą *Tarptautinių žodžių žodyną*, rasime tokius šio žodžio apibrėžimus:

SUVERENITETAS — 1. valstybės nepriklausomybė — teisė savarankiškai tvarkyti savo vidaus ir užsienio reikalus; 2. kiekvienai tautai priklausanti aukščiausių teisių visuma; 3. kiekvienos valstybės piliečių teisė savo nuožiūra nustatyti socialinę, ekonominę sistemą ir valdymo formą.

Kada iš Lietuvos vyko deputatai į TSRS Aukščiausiosios tarybos sesiją, kurioje tarp kitų, Lietuvai nepalankių, nutarimų buvo numatyta iš esamos Konstitucijos išbraukti straipsnį, skelbiantį sąjunginėms respublikoms teisę išstoti iš Sovietų Sąjungos, vienas iš deputatų, poetas Alfonsas Maldonis, užtikrino: „atgal, t.y. į praeitį, nebus grįžime“. Reikia pripažinti, kad toje sesijoje dalis deputatų iš Lietuvos, elgėsi drąsiai ir nepriklausomai. Jie įėjo į 25 deputatų iš Pabaltijo šalių būrį, balsavusį prieš aukščiausių minėtą ir kai kuriuos kitus numatytus TSRS Konstitucijos pakeitimus. Būsimieji deputatų iš Pabaltijo šalių grupė nuo balsavimo susilaikė.

Toje TSRS Aukščiausiosios tarybos sesijoje, kuri Maskvoje įvyko netrukus po Sąjūdžio seimo Vilniuje, LTSR Aukščiausiosios tarybos prezidento pirmininkas Vytautas Astrauskas kalbėjo apie būtinumą sąjunginėms respublikoms suteikti savarankiškumą ir būtinumą perduoti valdžią vietiniams organams. Jis taip pat pasakė, jog Lietuvoje surinkta daugiau kaip vienas milijonas ir 800 tūkstančių parašų, reikalaujančių nesvarstyti TSRS Konstitucijoje numatytų pakeitimų. Astrauskas pareiškė, jog deputatai iš Lietuvos nesutinka su tais Konsti-

tucijos straipsniais, kurie apriboja respublikos suverenitetą. Reikšminga čia šiuos faktus suminėti, nes per visą Sovietų Sąjungos gyvavimo laiką dar nebuvo atsitikimo, kad kurioje nors TSRS Aukščiausiosios Tarybos sesijoje iš kelių tūkstančių deputatų nors vienas pavėluotų pakelti ranką „už“ arba balsuotų „prieš“.

Pastarosios sesijos rezultatai vis dėlto buvo reikšmingi: 1) TSRS Konstitucijoje kol kas buvo palikta teisė sąjunginėms respublikoms išstoti iš TSRS; prie šio klausimo vėl bus sugrįžta, išrinkus naują parlamentą, 2) atsisakyta nuo sumanymo anuliuoti sąjunginių respublikų Aukščiausiųjų tarybų prezidiumų nutarimus, jeigu jie nepatinka Maskvai; prie šio klausimo taip pat dar bus sugrįžta vėliau, 3) numatytas konstitucinis tribunolas, kuris spręstų tautinius nesusipratimus.

O Lietuvoje LTSR Aukščiausiosios tarybos dešimtoje sesijoje 1988 m. lapkričio mėn. 18 d. jau buvo priimti ir Aukščiausiosios tarybos prezidiumo įsakų patvirtinti keturi svarbūs potvarkiai: lietuvių kalba paskelbta valstybine, patvirtinta Lietuvos tautinė vėliava, Lietuvos tautinis himnas ir Lietuvos tautinis herbas — Vytis. Visa tai turėjo neįkainojamą vertę tautinio atgimimo dvasios pakėlimui ir dar aukštesnį lygį. Taipgi LTSR vyriausybė reabilitavo tremtinius. Jiems skiriamos pensijos. Sudaryta valstybinė komisija, kuriai pavesta atlikti 1941 metų žudynių vietų ir aplinkybių tyrimus. Lietuvos prokuratūra jau iškelta viena byla 1941 metų birželio 24-os ir 25-os dienos nusikaltimams Ragaini miškelyje ištirti. Net Lietuvos Komjaunimo centro komitetas susirūpino lietuvių tremtinių kapais Igarkoje, esančioje už šiaurinio speigračio.

5. Dar kartą apie Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdį ir Lietuvos Laisvės Lygą

Apie šias dvi dabar Lietuvoje dominuojančias organizacijas čia netikslinga kartoti tai, kas buvo rašoma anksčiau straipsniuose, kuriuos išspausdino Kanados lietuvių laikraščiai *Tėviškės žiburiai* (1988 m. Nr. 49-52; 1989 m. Nr. 1 — „Laisvės sąjūdiai pavertoje Lietuvoje“) ir *Nepriklausoma Lietuva* (1988 m. Nr. 49-52; 1989 m. Nr. 1-5 — „Lietuvos Sąjūdis ir Lietuvos Laisvės Lyga“).

Po nesėkmingų pastangų LTSR Aukščiausiosios tarybos dešimtoje sesijoje pristumti naujos LTSR Konstitucijos priėmimą, Sąjūdis paprašė, kad Lietuvos Katalikų Bažnyčios vadovai 1988 metų gruodžio 2-ą, 3-ią ir 4-ą paskelbtų maldos už Lietuvą dienomis. Kiek vėliau Sąjūdis paskelbė moralinę Lietuvos nepriklausomybę. Prieš Kalėdas Sąjūdis Seimo taryba kreipėsi į tautą, kad Kūčių vakarą visoje Lietuvoje įvyktų šeimų referendumas už Lietuvos laisvę. Tą šventą vakarą, lygiai 9 valandą, pusvalandžiui buvo gesinamos šviesos ir prie langų buvo pastatytos degančios žvakės. Šeimos tą pusvalandį praleido susikaupusios.

Sąjūdis 1988 metų gruodžio mėnesį taip pat padarė viešą pareiškimą apie tikrąją Lietuvos padėtį jos santykiuose su Sovietų Sąjunga. Sąjūdis atstovai dalyvavo Pabaltijo šalių sąjūdžių pasitarime, kuris įvyko Rygoje. To pasitarimo išdava buvo priimtas bendras komunikatas. Atskira Sąjūdis Seimo tarybos narių grupė kreipėsi į Jungtinių Tautų Organizacijos asamblėją dėl ekonominio reformų užblokavimo, demokrati-

Laisvės paminklas Kaune, šių metų Vasario 16 dieną atidengtas ir naujai pašventintas, sugrąžinus ant jo pjedestalo Laisvės statulą (skulptoriaus Juozo Zikaro kūrini). Nuotrauka V. Kapočiaus

Sąjūdžio priesaika

Šių metų Vasario 16 dieną Kaune, Karo muziejaus sodelyje, Laisvės paminklo atidengimo iškilmėse, 200,000 susirinkusiųjų akivaizdoje, Sąjūdis seimo nariai priėmė priesaiką:

Mes, Sąjūdžio seimo deputatai, Lietuvos Nepriklausomybės dieną atėję prie Laisvės paminklo, sakome: Tėvini Lietuva tokia, kokios norės jos žmonės. Mūsų tikslas — laisva Lietuva! Mūsų likimas — Lietuva! Tepadedams Dievas ir viso pasaulio geros valios žmonės!

mo. Šių metų vasario 6 dieną Vilniuje, susitikusi su Europos parlamento atstovais, grupė Sąjūdžio Seimo tarybos narių iškėlė pareiškimą, kuriuo reikalaujama nepriklausomybės ir neutralios Lietuvos atkūrimo demilitarizuotoje zonoje. Tame pareiškime sakoma, jog nepriklausomybės idėja susilaukia visuotinio pritarimo: „Mūsų tautos veikimas, kurio pagrindinis tikslas yra nepriklausomybė, pasiekė jau tokį laipsnį, kad jei tai nebus įvykdyta, Europoje susidarys nuolatinė įtampa“.

Vasario 16 dienos išvakarėse Kauno valstybiniame muzikiniame teatre įvyko Sąjūdžio tarybos sesija, kuri paskelbė Deklaraciją, skelbiančią laisvą, demokratine ir neutralią Lietuvą, egzistuojančią demilitarizuotoje zonoje. Sąjūdis 220 narių taryba šiuo pareiškimu patvirtino savo nusistatymą, kad Lietuva turi apsisprendimo teisę būti laisva ir nepriklausoma valstybe.

(Nukelta į 3 psl.)

Prie Vilniaus katedros per šv. Kazimiero palaikų perkėlimo iškilmes šių metų kovo 4 dieną.

Nuotrauka V. Kapočiaus (iš Broniaus Kvickio archyvo)

25 metus nebeturime Stepono Kolupailos

JURGIS GIMBUTAS

1964 metų balandžio mėnesio 9 dieną South Bend, Indiana, netoli Chicagos, mirė Notre Dame universiteto profesorius emeritas Steponas Kolupaila. Palaidotas Chicagoje Šv. Kazimiero kapinėse. Daugelį metų rašė *Draugą*. Steponas Kolupaila įėjo Lietuvos mokslo ir kultūros istorijon ne tik savo spausdintais darbais, bet ir išskirtinai veržliu, kūrybingu charakteriu. Universitetiniame ir visuomeniniame darbe jis nepasiduodavo kasdieniui rutinai ar politinėms intrigoms, o vis ieškojo ir rasdavo naujus kelius ir veiksmingus būdus iškilusioms problemoms spręsti ir nutarimams vykdyti. Lietuvoje ne veltui profesorius Kolupaila buvo išrinktas Mokslų akademijos tikruoju nariu-akademiku kartu su kitais taip pat vėliau Amerikoje apsigyvenusiais profesoriais Mykolu ir Vaclovu Biržiškais, Vincu Krėve-Mickevičium ir Pranu Skardžium. Ne veltui į pensiją išeinančiam profesorui Kolupailai Notre Dame universitetas suteikė emerito titulą, o Cornell universitetas pakvietė jį paskaitų ciklui Distinguished Visiting Professor titulu. Daugiau apie šio žymaus lietuvių mokslininko, visuomenininko ir publicisto gyvenimą parašyta Akademinio skautų sąjungos ir Vydūno jaunimo fondo išleistoje knygoje *Steponas Kolupaila* (Chicago, 1974).

Sovietinė-bolševikinė Lietuvos valdžia pasmerkė į Vakarus pasitraukusius profesorius ir išbraukė juos iš akademikų sąrašo. Dabar tasai sprendimas panaikintas, mirę akademikai reabilituoti. 1988 metų spalio mėnesio sovietinės Lietuvos Ministrų taryba ir Mokslų akademijos prezidiumas priėmė nutarimą, kad minėtųjų penkių jau mirusių profesorių atsiprašoma ir jie vėl įrašomi į akademikų sąrašą. Ta proga Mokslų akademijos leidžiamas žurnalas *Mokslas ir technika* (1989 Nr. 1) paskelbė istoriko Algimanto Liekio straipsnį „Po 45 nutylėjimo metų...“ apie penkių akademikų: Mykolo ir Vaclovo Biržiškų, Vincą Krėvę-Mickevičių, Steponą Kolupailą ir Praną Skardžių gyvenimą ir jų mokslinius bei profesinius darbus. Profesorius Kolupailai skirtas puslapis su antrašte – „Tevų žemei – Lietuvai“, imta iš jo stambiausio veikalų *Bibliography of Hydrometry* (JAV, 1961, 975 psl.) dedikacijos. Be

Profesorius Steponas Kolupaila. Dailininko Juozo Penčylos šaržas („Naujoji Romuva“, 1932 m. vasario mėn. 14 d., Kaunas).

kitų Stepono Kolupailos darbų, kad 1923 metais jis įsteigė ir ilgą laiką vadovavo

Susisiekimo ministerijos Hidrometrinio biuro, padėjusiam pagrindą sistemingam Lietuvos

vandenų tyrimui. Atstovavo Lietuvai tarptautinėse hidrologijos konferencijose Vakarų Europoje, JAV-se ir Šiaurės Afrikoje. Nenutylėta profesoriaus veikla ir Lietuvos skautų organizacijoje: „Jis – ir visuomenės auklėtojas, aktyvus jos veikėjas“. Prisimintina, kad Stepono Kolupailos deka pasaulio hidrologijoje įsigalėjo maksimalaus debito skaičiavimo metodas, vadinamas „Lithuanian method“. Visos penkios biografinės apybraižos istoriko Algimanto Liekio parašytos rūpestingai ir su pagarba Lietuvos profesoriams, pasitraukusiems į Vakarus nuo bolševikinio teroro.

Pasirodžius minėtajai knygai *Steponas Kolupaila*, po metų ir vilniškis *Gimtas kraštas* išspausdino recenziją (1975.9.25). Tada recenzentas turėjo rašyti pagal reikalaujamą partinę liniją, tad ir mirusiam profesorui Kolupailai prikišo: „Palankiai atsiliepdamas apie vertingiausius Lietuvos mokslininkų darbus, populiariai juos, profesorius vis dėlto nepajėgė atsikratyti daugelio „vaduotojiškos“ spaudos skleidžiamų melų, išgytos prietarų naštos (pvz., 1963 m. jis – S. Kolupaila – rašė, kad Lietuvoje didėjęs... skurdas)“. Mat profesorius Kolupaila ne kartą aiškino *Draugą* skaitytojams, kokia siaubinga padėtis okupuotoje Lietuvoje. Pagaliau persitvarkymas ir Sąjūdis Lietuvoje leidžia skelbti tiesą apie praeitį. Deja, profesorius Steponas Kolupaila to nebesulaukė. Už trejų metų žymėsime šimtą metų nuo jo gimimo Tuminiškių dvarelyje, Latgaloje (ne kaime, kaip kai kur rašoma).

Lietuva kelyje į laisvę

(Atkelta iš 2 psl.)

Šių metų pradžioje buvo iškilęs protestas dėl Europos parlamento atstovų apsilankymo Lietuvoje. Tą jų apsilankymą suorganizavo buvęs Baltų tarybos ir VLIKo atstovas prie Europos parlamento Algis Klimaitis. Jis išgavo iš Sąjūdžio Seimo tarybos įgaliojimus veikti ir toliau prie Europos parlamento Strasboure, tačiau dabar jau Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio vardu. Sąjūdžio Seimo tarybos nario Alvydo Medelinsko nuomone, tas parlamentarų iš Europos parlamento apsilankymas buvo teigiamas, nes tai

buvo oficialus Sąjūdžio pripažinimas ir jo išėjimas į tarptautines erdves.

Šių metų balandžio 26-28 dienomis Lietuvos mokslų akademija ir Sąjūdis Kaune organizavo mokslinę konferenciją, į kurią kviečiami lietuvių profesorai iš Amerikos. Tos konferencijos tikslas – ruošti atgavinti Kauno Vytauto Didžiojo universitetą.

Lietuvos Laisvės Lyga, nežinint, kad savo 1988 metų liepos 3 dienos programiniame dokumente išvardijo nemažai sąlygų, kurias įgyvendinus „bus sudarytos prielaidos Lietuvos suverenumui ir nepriklausomybei atstatyti“, dabar be jokių sąlygų ir be jokių prielaidų reikalauja, kad Lietuva tuoj pat atsiskirtų nuo TSRS. Šių metų sausio 10 dieną Vilniuje ji surengė mitingą, į kurį susirinko apie 10 tūkstančių žmonių. Kalbėtojai reikalavo Lietuvai nepriklausomybės, pasmerkė LKP CK sekretorių Algirdą Brazauską ir visus tuos, kurie reikalauja suvereniteto, nepasiskaitant už Lietuvos išėjimą iš TSRS sudėties.

Absoliuti dauguma Lietuvoje gyvenančių lietuvių buvo įsitikinę, kad dabartinėje Sovietų Sąjungos tarptautinėje ir vidaus politikos situacijoje tokie reikalavimai ne tik kad nesugrąžins Lietuvai tikrosios laisvės ir nepriklausomybės, bet išsaus stiprią Maskvos reakciją ir bus sulikviduoti visi judėjimai, jau spėję pasiekti tiek daug gražių ir reikšmingų laimėjimų. Todėl iki Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio Seimo tikrai iki 10% lietuvių palaikė Lietuvos Laisvės Lygą ir jautė jai simpatijas. Tikrai Sąjūdžio deka, įvykus jo ir Lietuvos Laisvės Lygos susartėjimui, ir pastarosios autoritetas Lietuvoje išaugo. Sąjūdžio Seime kaip delegatai dalyvavo

ir Lietuvos Laisvės Lygos Tautinės tarybos nariai, o tos Lygos lyderio Antano Terlecko kalba didžiulėje salėje sukelė ovacijas. Tame Sąjūdžio seime, vieno dalyvio nuomone, visi – nuo Algirdo Brazausko iki Antano Terlecko prisidėjo prie laisvės reikalo. Pridėsiu ir nuo savęs: prie to paties reikalo nemažai prisidėjo ir tame Seime svečio teisėmis dalyvavęs Pasaulio lietuvių bendruomenės pirmininkas dr. Vytautas Bieliauskas.

Anksčiau šiame straipsnyje jau cituoto rašytojo Kazio Sajos žodžiais tariant: „ir mes, ir jie (LLL) siekiame tų pačių tikslų. Skiriasi tik priemonės. Sąjūdis Lygą energingai grynė rugpjūčio 28 dieną. Norime gražaus gyvenimo. Tačiau Lyga Sąjūdį vis tiek kritikuoja ir net dergia“.

Savo programoje Sąjūdis pareiškia, jog jis yra nepavaldus jokiems valdžios organams. Jis tik palaiko dialogą su tarybiniais ir partiniais organais, remia jų darbą, įgyvendinant valstybinį ir kultūrinį Lietuvos suverenitetą. Sąjūdis visu griežtumu smerkia Molotovo-Ribbentropo 1939 metų slapto susitarimus. Jis siekia pašalinti stalinizmo ir brežnevinės stagnacijos padarinius, įgyvendinti viešumą ir demokratiją, socialinę teisingumą ir konstitucines garantijas, sutvarkyti Lietuvos ūkį.

Deja, Sąjūdžio viduje, atrodo, įvyko skilimas: viena dalis ir toliau akcentuoja visišką suverenitetą Lietuvai siekima, kita dalis, kaip ir Lietuvos Laisvės Lyga, – jau dabar Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo. Kada Lietuvoje vyksta tokie sudėtingi reiškiniai, mums čia, išeivijoje, reikėtų būti labai atsargiems su kategoriškomis išvadomis ir jokių būdu jų neramstyti vienu kitu atsitiktiniu faktu ar

Lietuvos fotografo Romualdo Rakausko nuotrauka iš jo meninės fotografijos ciklo „Žydėjimas“, 1978.

Marija Stankus-Saulaitė

Lietuva 1989 pavasari

Ta Lietuva praėjo,
dabar kita:
nuožulnumoj geltonos gėlės
ir palaukė rausva,
erdvė žalia.

Kadaise piešėm tokią
vaikų sapnais:
namai, turėję būti mūsų,
takai, kuriais jie randami,
ir mūsų jaunas balsas.

Visa skaudi jaunystė
lenkė ten:
kaip išvažiuom,
taip sugrįžti –
savi, neprarasti,
nepasimele.

Ilg viso to nebūtų buvę:
nei jiems baltos gresmės
pražūti,
nei mums – pakeisti ilgės
savim.

Tačiau,
dar ne visai,
dar ne dabar,

kol visa čia užbūrė laiko –
jaukus kasdienis žingsnis
jau įprasta gatvė,
išsienėjusi mintis
nusistovėjusia linkme,
silpnėjusi viltis
ir ta išblyškusi saulė,
kuriai giesmės giedojom,

kol visa ten
ne taip –
be mūsų balso užesys,
minia be mūsų veido,
kėlimas iš vidaus,
ne iš šalies, iš toliu,
ne iš čia,
kur pramatyta ateitis
pagal save,

nes visa ten
kitaip ir ne visai,
ir visa čia dar bijo,

nes viena kartą jau viskas dingio
ir antrą kartą širdis baikšti.

Vytautas Skudis

Nuotrauka Jono Kuprio

nuogirda.

Iš to, kas buvo aukščiau pasakyta, matyti, jog mūsų išeivijoje vis dar girdimi tvirtinimai, jog Sąjūdis yra valdžios įrankis, todėl jis nėra vertas pasitikėjimo, neturi jokio pagrindo. Tiesiog buvo koku skaityti viename mūsų laikraštyje straipsnį, puolanti Sąjūdžio informacijos

atstovė Chicagoje. Amerikos lietuvių Ritą Dapkutę, nedviprasmiškai duodant suprantai, jog ji čia atlieka sovietams Trojos arklio vaidmenį. Labai gerai, kad *Lietuvių balsas* apgynė šios šaunios lietuvių gerą vardą, išspausdinamas dr. Kazio Eringio straipsnį „Moralinės savinaikos akligatvė“.

6. O ką galvoja Maskva?

Tai, kas dabar Lietuvoje vyksta, Maskvai, žinoma, labai nepatinka. LKP CK sekretoriui Algirdui Brazauskui, jeigu jis tose pareigose išsilaikys, dar daug kartų teks vykti į Maskvą aiškintis. 1988 metų lapkritį Michailas Gorbačiovas pasakė jo pirmtakų seniai nuvalkiotą frazę, jog Nepriklausomybės metais Lietuva buvo atsilikusi šalis. Atseit tik įsijungusi į TSRS ji pasidarė neatsilikusi. I tokius ir panašius tvirtinimus savitrašio *Literatūra ir menas* šių metų antrajame numeryje buvo duotas toks atsakymas: „Nė supuvusio kiaušinio lukšto nevertos šmeižikiškos, gryniausio šovinizmu trenkiančios pastangos iškraipyti istorinę tiesą Pabaltijy ir pliaukšti nesąmones apie jį, tarsi apie kokį skurdo regioną, į kurį paskui neva buvo transportuojama gerovė ir kultūra“.

Ryšium su Lietuvoje vykstančiomis demonstracijomis ir laisvės reikalavimais Gorbačiovas šių metų vasarį pareiškė, jog „nacionalistams ir ekstremistams bus duotas tinkamas atkirtis“. TSKP organas *Pravda* apkaltino Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdį noru atskirti Pabaltijo valstybes nuo Sovietų Sąjungos. Puola Sąjūdį ir kita centrinė Maskvos

(Nukelta į 4 psl.)

Foto: K. Dauselė

Profesorius Steponas Kolupaila dalyvauja kuro ruošimo talkoje Kempteno lietuvių stovykloje, pokario Vokietijoje, 1946 metų gruodžio mėnesį.

Nuotrauka Kazio Daugėlos

